

การวิเคราะห์ตำรับยาสมุนไพรในคัมภีร์โอบานอีสาน: กรณีศึกษาคัมภีร์โอบานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ ผู้คนที่ 1

ปิยาภรณ์ แสนศิลา*

นรากร เล็งเล็ก**

ภคมน หนักคิตติ***

Received: 3 July 2020

Revised: 14 September 2023

Accepted: 20 September 2023

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์โอบานอีสาน 2. ประมวลคัมภีร์โอบานอีสานเป็นอักษรไทยปัจจุบัน 3. จำแนกตำรับยาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์โอบานอีสานตามหลักเภสัชกรรมไทย วิจัยดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการประมวลคัมภีร์โอบานอีสานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาอีสานโบราณ และวิเคราะห์ตำรับยาตามหลักการแพทย์แผนไทย คัมภีร์โอบานอีสานที่ศึกษานี้มีจำนวน 11 ลาน 22 หน้า บันทึกด้วยอักษรธรรมโบราณด้วยภาษาอีสานสั้นๆ ได้ใจความชัดเจน

ผลการวิจัยพบว่าในคัมภีร์โอบานนี้มีตำรับที่ใช้บำบัดอาการของโรค และวิธีการบำบัดโรค จำนวน 73 ตำรับ วิธีการปรุงยา 28 วิธี ส่วนมากเป็นตำรับยารักษาอาการไข้ที่มีลักษณะผื่นต่างๆ กลุ่มโรคไหลเวียนของเลือดลม กลุ่มโรคระบบทางเดินอาหาร และกลุ่มโรคอื่นๆ ในคัมภีร์โอบานมีเภสัชวัตถุ 239 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ 221 ชนิด สัตว์วัตถุ 12 ชนิดและธาตุวัตถุ 6 ชนิด และมีการตั้งยาบูชาครู การใช้คาถาในการรักษาผู้ป่วยร่วมด้วย โดยสรุปคัมภีร์โอบานอีสานแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วย เป็นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมทั้งทางกายและจิตใจ สามารถนำไปใช้ต่อยอดองค์ความรู้และถ่ายทอดให้แก่บัณฑิตนักศึกษาและประชาชนทั่วไปใช้ดูแลสุขภาพเบื้องต้นได้ และยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านไม่ให้สูญหายไป

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

โอบาน;
ตำรับยาสมุนไพร;
ภูมิปัญญา;
หมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ติดต่อได้ที่: piyaporn.a@msu.ac.th

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ติดต่อได้ที่: naragorn.s@msu.ac.th (ผู้ประพันธ์บรรณกิจ)

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ติดต่อได้ที่: pakamon@msu.ac.th

Analysis of Thai Herbal Recipes in Isan Palm Leaf Scripture: A Case Study of the 1st Palm Leaf Chapter of Folk Healer Pim Kaewwiset

Received: 4 October 2022

Revised: 10 March 2023

Accepted: 3 August 2023

Piyaporn Sansila *

Naragorn Senglek **

Pakamon Thanatuskitti ***

This study aimed to: 1) investigate the local wisdom of folk healers in healthcare appearing in Isan palm leaf scriptures; 2) transliterate the Isan palm leaf scriptures into modern Thai alphabet; and 3) classify herbal medicine recipes appearing in the Isan palm leaf scriptures according to Thai pharmaceutical principles. This was a qualitative research study. The transliteration of the palm leaf scriptures of the folk healer Pim Kaewwiset was assessed by Isan ancient dialect specialists, and the herbal recipes were analysed according to principles of Thai traditional medicine. The studied scriptures had 11 palm leaves containing 22 pages and they were written briefly and clearly in Isan dialect.

The findings revealed that the studied palm leaf scriptures contained 73 recipes for healing of ailments and 28 methods for compounding medicine. Most of the recipes and treatment were concerned with fever, skin eruption, blood circulation, digestive system and other. The palm leaf scriptures were composed of 239 herbal drug ingredients, comprising 221 herbal plant matters, 6 mineral matters, and 12 animal matters. There were also descriptions of teacher worship and magical power praying for healing. In conclusion, the Isan palm leaf scriptures showed the local wisdom of Isan folk healers in patient remedy using holistic care for both physical and psychological health. Results from this study were also useful for further knowledge development, and for dissemination to students and general population for basic health care, as well as for preservation of local wisdom of folk healers.

Research Article

Abstract

Keywords

palm leaf;
herbal recipes;
local wisdom;
folk healer Pim Kaewwiset

* Lecturer, Division of Applied Thai Traditional Medicine, Faculty of Medicine, Mahasarakham University, e-mail: piyaporn.a@msu.ac.th

** Lecturer, Division of Applied Thai Traditional Medicine, Faculty of Medicine, Mahasarakham University, e-mail: naragorn.s@msu.ac.th (corresponding author)

*** Lecturer, Division of Applied Thai Traditional Medicine, Faculty of Medicine, Mahasarakham University, e-mail: pakamon@msu.ac.th

1. บทนำ

คัมภีร์ไบเบิลอิสลามส่วนใหญ่บันทึกเป็นภาษาไทยถิ่นอีสานด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย จึงไม่สามารถเอื้อคุณประโยชน์ให้สังคมได้ดีเช่นดังแต่ก่อน เนื่องจากมีผู้ที่สามารถอ่านอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยได้น้อยลง (คำนาง กาสนิท, ปิยะพร ทรจักร, และภัทราวดี วรวงศ์, 2553) แต่ความศรัทธาของประชาชนก็มิได้ถูกละทิ้ง ประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมยังคงมีการเรียนรู้และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน หากอยู่ในวงแคบๆ เท่านั้น ในขณะที่เดียวกัน ความรู้ทางการแพทย์แผนปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น สามารถบำบัดรักษาโรคจากอดีตที่ทำให้คนเสียชีวิต แต่ปัจจุบันทำให้คนหายขาดได้ โดยการใช้ยา การผ่าตัดหรือปลูกถ่ายเปลี่ยนอวัยวะต่างๆ ซึ่งการบำบัดรักษาที่ทันสมัยดังกล่าวต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะมีสวัสดิการการรักษาพยาบาลให้ แต่ก็ไม่ครอบคลุมคนทั่วประเทศ ทำให้หลายคนซึ่งขาดแคลนทุนทรัพย์และผู้ป่วยบางรายที่หมดหวังจากการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันได้กลับไปดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิม ด้วยการกลับมาศึกษาทดลอง และเรียนรู้ ตลอดจนเลือกใช้บริการจากหมอชาวบ้าน การรักษาจากตำรายาและสมุนไพรดั้งเดิม โดยมีนักวิชาการ ปรารักษ์ชาวบ้านและพระสงฆ์ส่วนหนึ่งได้รวบรวมองค์ความรู้เหล่านั้นไว้ในคัมภีร์ไบเบิลที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชื่อยา ชื่อสมุนไพร วิธีการเก็บสมุนไพรและปรุงยา ตลอดจนขั้นตอนการป้องกัน บำบัด รักษาและฟื้นฟูโรค (รัตนา จันทรเทว และคณะ, 2547) ในอดีตมีการบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคติโลกและคติธรรม เช่น หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา คทาอาคม เป็นต้น เรื่องราวต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ทางด้านภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความศรัทธาและความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมายาวนานและสะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดีซึ่งได้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดและพัฒนา มาจนถึงสังคมปัจจุบัน (พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, 2556)

ความเจ็บป่วยเป็นข้อเท็จจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ แต่หลายคนก็ยังค้นหาทางยั่วย้งหรือบำบัดรักษาให้ตนรอดปลอดภัยจากโรคร้ายโดยใช้วิธีการหลากหลาย เป็นต้นว่าอ้อนวอนเทวดา พระผู้เป็นเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการสังเกต ศึกษา ค้นคว้า ทดลองด้วยตนเอง เพื่อให้ได้สมุนไพรหรือตัวยามาบำบัดรักษาโรคให้หายขาดได้ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพของบุคคลส่งสมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยการบอกเล่า หรือจารึกไว้เป็นรูปภาพ หรือตัวอักษรโบราณไว้บนศิลาและเอกสารโบราณ (กฤษฎา ศรีธรรมมา, ศรีนทร์ ทองธรรมชาติ, และพิษณุ เข็มพิลา, 2552)

การดูแลสุขภาพของคนไทยด้วยวิถีพื้นบ้านในปัจจุบันจึงเป็นแรงบันดาลใจให้คณะผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของคัมภีร์ยาโบราณเป็นภูมิปัญญาที่บุคคลในอดีตได้ศึกษาค้นคว้าทดลอง บันทึกเป็นองค์ความรู้ที่ล้ำค่ามานับร้อยปีด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย ยากที่คนไทยในปัจจุบันจะเข้าใจ ดังนั้นการปริวรรตคัมภีร์ยาโบราณจากอักษรโบราณให้เป็นภาษาไทยกลาง นอกจากจะทำให้คนไทยอ่านเข้าใจได้ง่ายแล้ว ยังสามารถสืบค้นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการดูแลสุขภาพของคนในอดีต ว่าปรารักษ์ชาวบ้านได้บันทึกองค์ความรู้ วิถีคิด วิถีปฏิบัติในการป้องกัน บำบัด รักษาโรคใด ไว้อย่างไร ตำรายา วิธีการรักษาดังกล่าวยังคงใช้อยู่หรือไม่ หรือมีการปรับเปลี่ยนพัฒนาไปอย่างไร

คณะผู้วิจัยได้รับการอนุญาตจากนางสาวปรกช จิตต์อำมาตย์ แพทย์แผนไทยประยุกต์ ทายาทของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ (คุณทวด ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านและแพทย์ประจำตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย เจ้าของคัมภีร์ยาโบราณ และได้มอบให้นางสาวปรกช จิตต์อำมาตย์ เป็นผู้สืบทอด

เก็บรักษาไว้ ดังนั้นเพื่อให้ภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยสูญหายและยังเป็นการอนุรักษ์สืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาในคัมภีร์ใบลานไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป จึงได้มอบหมายให้คณะผู้วิจัยศึกษาวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

คณะผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของคัมภีร์ใบลานอีสานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ จึงได้ปกรรตรวบรวมและวิเคราะห์ตำรายาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ จำนวน 1 ผูกตามที่หายากได้อนุญาตให้คณะผู้วิจัยศึกษา

ภาพที่ 1. หีบเก็บคัมภีร์ใบลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน
2. เพื่อปกรรตรคัมภีร์ใบลานเป็นอักษรไทยปัจจุบัน
3. เพื่อจำแนกตำรายาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตามหลักเภสัชกรรมไทย

3. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาคัมภีร์ใบลานหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ จำนวน 1 ผูก และศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากผู้รู้ได้แก่ หมอยาพื้นบ้านในอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย สืบค้นยาสมุนไพรที่มีในตำรายาที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

4.1 ขั้นตอนการเตรียมการวิจัย

1. ขั้นตอนการสำรวจใบลาน จากใบลานทั้งหมดจำนวน 26 ผูก คัดเลือกใบลานที่มีความสมบูรณ์ที่สุด ทั้งตัวอักษรที่จารและมีเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้ตำรับยาสมุนไพร จำนวน 1 ผูก เพื่อเป็นกรณีศึกษา

ภาพที่ 2. คัมภีร์ใบลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ ที่ปัวรรต

2. ขั้นตอนการส่งคัมภีร์ใบลานให้เจ้าหน้าที่กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทำความสะอาดคัมภีร์ใบลานและถ่ายดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน

3. นำคัมภีร์ใบลานที่ถ่ายดิจิทัลมาถ่ายเอกสารอัดสำเนาเพื่อใช้ในการปัวรรต

4.2 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

1. ปัวรรตคัมภีร์ใบลานจากอักษรธรรมอีสานเป็นภาษาไทยปัจจุบัน โดยพระอาจารย์อุบล อัครธัมโม เจ้าอาวาสวัดป่าดงเมือง อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรอีสานโบราณและการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร

2. ครั้งที่ 1 ถ่ายถอดตัวอักษรตัวต่อตัวตามรูปแบบอักษรที่ปรากฏในใบลาน ไม่คำนึงถึงเสียงอ่านและไม่มีรูปวรรณยุกต์

3. ครั้งที่ 2 ปัวรรตตามเสียงภาษาท้องถิ่น โดยเรียบเรียงสระและวรรณยุกต์ด้วยอักษรไทยปัจจุบันที่คล้ายคลึงกับเสียงภาษาท้องถิ่น

4. รวบรวมตำรับยาที่ได้จากการปัวรรต สรุปข้อมูลตำรับยา ชื่อโรค วิธีการปรุงยา ข้อมูลอื่นๆ ที่ปรากฏในใบลาน เช่น ข้อห้ามในการรักษา พิธีกรรม การตั้งคายบูชาครู คาถา เป็นต้น

5. ตรวจสอบความถูกต้องการพิมพ์ข้อมูลการปัวรรต ตำรับยาสมุนไพร และจำแนกตัวยาสมุนไพรจากตำรับยาที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน โดยพระอาจารย์อุบล อัครธัมโม ที่ทำการปัวรรตตรวจสอบความถูกต้องโดยแพทย์แผนไทยประยุกต์ (คณะผู้วิจัย)

4.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ดังนี้

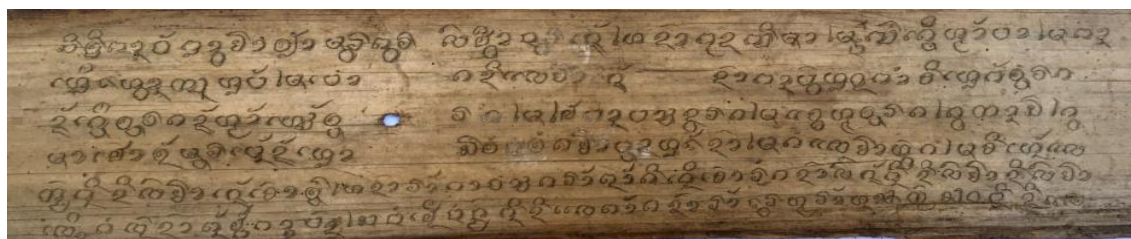
1. วิเคราะห์ตำรายา พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ อาการความเจ็บป่วย ชื่อโรค วิธีการรักษา วิธีการปรุงยา จำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และข้อมูลอื่นๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน
2. ตรวจสอบความถูกต้องของชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ โดยหมอพื้นบ้านในเขตอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย จำนวน 2 คน ซึ่งเป็นทายาทของหมอพิมพ์ แก้ววิเศษ ที่ยังรักษาผู้ป่วยอยู่ แพทย์แผนไทยประยุกต์ (คณะผู้วิจัย) เพราะในกลุ่มอาการโรค ตัวยาสมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นจะเรียกชื่อไม่เหมือนกัน เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการปริวรรตอีกครั้ง
3. นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงเชิงบริบท (Content Analysis)

5. ผลการศึกษา

การปริวรรตคัมภีร์ใบลานให้เป็นภาษาไทยปัจจุบัน โดยใช้วิธีการถ่ายทอด 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ปริวรรตตามตัวอักษรตัวต่อตัว โดยจะปริวรรตตามรูปอักษรที่ปรากฏ ไม่คำนึงถึงเสียงอ่าน

ครั้งที่ 2 ปริวรรตตามเสียงภาษาท้องถิ่น โดยเรียบเรียงสระและวรรณยุกต์ด้วยอักษรไทยปัจจุบันที่คล้ายคลึงกับภาษาถิ่น ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 3. ลานที่ 1 หน้าที่ 1

ครั้งที่ 1

- บ.1 สิทธิการจักกลาวยาททั้งหลายทั้งมวลก่อนแล ผีวา นวงเอนไหเอากุดกิบมาไม นำเกียงเคือหมากบาไมกาน
- บ.2 เหลืองหวานเตียงหลับไมเปา ๑ ดีแลยาเอนเอากานบัวหลวงกำชีเหล็กทอน ๑
- บ.3 ดังคือทอน ๑ ดังหมากเห็บทอน ๑ ไมไผ่บานปายทอน ๑ ไม แหวหมูทอน ๑ ไควตาน ไคว
- บ.4 มาเผาทั้งมวลเป็นดังเหลา ๓ ทอนำทอ ๑ ยาปวดหลังเอาไมคอกแลนยาหวดไมชีเห็นแล
- บ.5 ตมกินดีแลยาเอ็นเขาทองไหเอาฮากกาจาย ๑ ฮากพางคีเคือเขาฮอ ๑ เอาแล อันกินดีแลยาดีแลยา
- บ.6 เลือดคอลลงเอาพันผักกาดบดใส่นาเืองน่านมกินดีแล พาก ๑ เอาฮากงวนหนู ฮากหนาดตมเขียวกินดีแล

ครั้งที่ 2

- บ.1 สิทธิการจักกล่าวยาทั้งหลายทั้งมวลก่อนแล ผิดว่านงเอ็นให้เอากุดกิบม้า ไม่น้ำเกี้ยง เคือหมากบ้า ไม่น้ำกัน
บ.2 เหลือง ว่านเตียงหลับ ไม่น้ำ 1 ดีแล ยาเอ็นเอาก้านบัวหลวง กำ ขี้เหล็กท่อน 1
บ.3 ตั้งคือนท่อน 1 ตั้งหมากเห็บท่อน 1 ไม่ไผ่บ้านปลายดวัน 1 ไม่แหว่หมูท่อน 1 โดยตาน โดย
บ.4 มาเผาทั้งมวลเป็นตั้งเหล้า 3 ท่อน้ำทอ 1 ยาปวดหลังเอาไม้ค้อแลน ยาหัว 1 ไม่ขี้เหิน แล
บ.5 ต้มกินดีแล ยาเอ็นเข้าทอให้เอากากกระจาย 1 ฮากพังคี่ เคือเขาฮอ 1 เอาแล อันกินดีแลยาดีแลยา
บ.6 เลือดคอลลง เอาพันธุ์ผักกาดบดใส่น้ำผึ้ง นม กินดีแล พาก 1 เอาฮากง่วนหมู ฮากหนาดต้มเขี้ยวกินดีแล

ครั้งที่ 1 เป็นการปริวรรตตามอักษรบนใบลาน จารเป็นเลขไทย ส่วนครั้งที่ 2 เป็นการแปลจากครั้งที่ 1 เป็นอักษรไทยปัจจุบัน จึงใช้เลขอารบิก

จากการปริวรรตคัมภีร์ใบลานหอพิมพ์บ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ จำนวน 11 ลาน 22 หน้า พบว่ากล่าวถึงตำรับยารักษาโรคและวิธีการรักษาโรค จำนวน 73 ตำรับ วิธีการปรุงยา 28 วิธี พบเภสัชวัตถุ 239 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ (พืชที่ใช้เป็นยา) 221 ชนิด สัตว์วัตถุ (ส่วนประกอบของสัตว์ที่ใช้เป็นยา) 12 ชนิด ธาตุวัตถุ (แร่ธาตุที่ใช้เป็นยา) 6 ชนิด และยังมีกรตั้งคานในการรักษา การใช้พิธีกรรมและคาถาประกอบการรักษา สรุปได้ดังนี้

5.1 โรคหรืออาการเจ็บป่วยและตำรับที่พบในคัมภีร์ใบลาน

โรคหรืออาการเจ็บป่วยที่ปรากฏในตำรับยาจากคัมภีร์ใบลานแบ่งกลุ่มโรคและอาการตามระบบดังต่อไปนี้

1. กลุ่มโรคระบบทางเดินอาหาร ได้แก่ 1. โรคเอ็นเข้าทอ 2. สะดวงเลือดตกทวารทั้ง 9 3. กินข้าวตกท้องแล้วฮากเสีย 4. ยิงขัดอกกินข้าวบ่อได้ 5. เจ็บเสียบ 6. สะดวง 7. ลมเสียบขัดอก 8. ข้าวตกถึงท้องนั้นฮากเสีย 9. สะดวงฮงมูพเลือด 10. ฮงมูพองแดง 11. สะดวงเลือด

2. กลุ่มโรคระบบหู คอ จมูก ได้แก่ 1. ไอ 2. เลือดคอลลอ 3. คอไค่กินข้าวไม่ได้ 4. ฝืนปากและคอ 5. ขาดตาออก 6. ตาแดง 7. ตาฟาง 8. ตาซ่อน 9. ไม่ดีดตา 10. เสลดถือคอ 11. คางกะด้างจับไม่ได้ 12. เสียดขึ้นคอ

3. กลุ่มอาการไข้ อักเสบ มีผื่น ได้แก่ 1. ออกแดง 2. ออกเ่ง 3. ออกซาย 4. ออกเถาออกขัด 5. ออกเกี้ยวดำ 6. ออกทำทาน 7. ออกเหิด 8. ออกแอด 9. ออกฮางควา 10. ออกจับ 11. ออกกระด้าง 12. ออกเชือก 13. ออกสุก 14. เหือดจม 15. ปานแดง 16. ออกแชน 17. ตุ่มขึ้น 18. ออกจาง 19. ออกปาน 20. ไข้ดินฮ้อนมือฮ้อน 21. ออกดำ 22. ออกหัด 23. ออกคาย 24. ฝิ 25. ออกหมากสน 26. ออกง้ม 27. ออกเหือด

4. กลุ่มโรคระบบกล้ามเนื้อ ได้แก่ 1. เอ็น 2. น่วงเอ็น 3. ปวดหลัง

5. กลุ่มโรคระบบไหลเวียนเลือด ได้แก่ 1. เมหาหวาตาย 2. เลือดขึ้นหัว 3. ปวดหัว 4. เจ็บเนื้อเจ็บคิง 5. เจ็บหัว

6. กลุ่มแมลงสัตว์กัดต่อย ได้แก่ 1. งูขบ 2. ขี้เข็บขบ

7. กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ 1. ยาฝิ่นน้อย 2. นมยาน 3. ลวงแก้ว 4. พยาธิทั้งมวล 5. ผีกิบ 6. กินผิด 7. ยาสุด 8. ยาแดง 9. กะแซ 10. กินยาปลง

ตัวอย่าง

โรคเอ็นเข้าทอ ผู้ป่วยจะมีอาการปวดหลังและมีอาการแน่นท้อง ท้องแข็งร่วมด้วย ทำให้รู้สึกไม่สบายในท้องร่วมกับอาการปวดหลัง

ตำรับยาในคัมภีร์ไพบูลย์กล่าวว่า ให้เอาฮากระเจาย ฮากพังคี่ เคือเขาฮอ สิ่งละ 1 ส่วนเท่ากัน ใช้ต้มกิน เวลามีอาการ จนอาการดีขึ้น

5.2 วิธีการปรุงยาที่พบในคัมภีร์ไพบูลย์

สรุปวิธีการปรุงยาที่ปรากฏในตำรับยาจากคัมภีร์ไพบูลย์ จำนวน 28 วิธี ดังนี้ 1. เผาเป็นดังเหล้า 2. ต้มกิน 3. บดใส่น้ำผึ้ง 4. บดใส่น้ำมัน 5. ต้มเคี้ยวกิน 6. บั่นลูกกลอน 7. ฝนกิน 8. ฝนกินรวมกับบริกรรมคาถา 9. ถากเปลือกผสมขมิ้นกิน 10. ฝนทา 11. เผาแล้วบดเคี้ยว 12. ผึ่งแดดแช่น้ำมัน 13. กินฝนใส่น้ำอุ่นทิ้งให้เย็นแล้วใช้ตบหัวบดดมกิน 14. เอาน้ำข้าวปั้นเป็นลูกกลอนแช่น้ำกิน 15. แช่น้ำขี้เกียจ 16. แช่น้ำเกลือ 17. แช่น้ำหมากพร้าว 18. ต้มเอาน้ำส้ม 19. ย่องแช่น้ำตบหัว 20. บั่นเอาน้ำกิน 21. เอาปิ้งแช่บอง 22. เอาปูนาแช่ที่ 23. เอาใส่เดือนบวน 24. บิดเอาน้ำ 25. ใช้อาบ 26. ตำใส่แผล 27. เผาตองเกลือ 28. ยีใส่น้ำกิน

5.3 การจำแนกเภสัชวัตถุที่พบในคัมภีร์ไพบูลย์

การจำแนกเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรับยาจากคัมภีร์ไพบูลย์ของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ แบ่งรายละเอียดตามหลักเภสัชกรรมแผนไทย คือ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ ดังนี้

1. พืชวัตถุ หมายถึง การนำเอาส่วนต่างๆ ของพืชมาใช้ปรุงยา พบจำนวน 221 ชนิด ผู้วิจัยขอยกตัวอย่าง ดังนี้ 1. ไม่น้ำเกลี้ยง 2. เคือหม่า 3. ไม่น้ำหน่อ 4. ไม่น้ำ 5. วานเตี้ยหลับ 6. ขี้เหล็กท่อน 7. ดั่งหมากเห็บท่อน 8. ไม่น้ำหมากท่อน 9. ไม่น้ำค้อแลน 10. ยาหั่ว 11. ไม่น้ำเห็น 12. ฮากกระเจาย 13. ฮากพังคี่ 14. เคือเขาฮอ 15. พันธุ์ผักกาด 16. ฮากง่วนหมู 17. ฮากหนาด 18. ฮากฝ้าย 19. ฮากมวร 20. ฮากเลา 21. ใบปูลา 22. ใบเลื้อย 23. หยิกบ่ทอง 24. บิดปีแดง 25. ชิง 26. ข่า 27. ขมิ้นชัน 28. ขมิ้นอ้อย 29. ขมิ้นเครือ 30. ดอกคำ 31. จันทน์แดง 32. ฮากยานาง 33. ฮากเดื่อน้ำ 34. เปลือกมอผู้บ่เป็นหมาก 35. อีเล็ค เป็นต้น

2. สัตว์วัตถุ หมายถึง การนำเอาส่วนต่างๆ ของสัตว์มาใช้ปรุงยา พบจำนวน 12 ชนิด ได้แก่ 1. ตูกแอ้ง 2. ตูกกา 3. ตูกควายต่อน 4. ใส่เดือน 5. งาช้าง 6. เตาปวก 7. อองปลาฝา 8. นอแรด 9. ปิง 10. ปูนา 11. กบ 12. เขาเยื่อง ตำรับยาที่มีส่วนประกอบของสัตว์ ตัวอย่างเช่น

อาการไข้เจ็บเนื้อเจ็บคิงเจ็บหัว ผู้ป่วยจะมีการไข้ตัวร้อน ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ และมีอาการปวดศีรษะร่วมด้วย

ตำรับยาในคัมภีร์ไพบูลย์กล่าวว่า ให้เอาฮาหมากขี้แฮดต่อน คือว่าไม้ข่อยตาน 1 ฮากพวงพี 1 ต่อนฮาจิ้วต่อน 1 หมากกอกต่อน 1 ตูกควายต่อน ตูกแอ้ง ตูกกา อองปลาฝา น้ำงา เขาเยื่อง นมผา 1 เงินคำ ฝนดอมก้นกินดีแล

3. ธาตุวัตถุ หมายถึง การนำเอาแร่ธาตุมาเป็นส่วนประกอบในการปรุงยา พบจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ 1. เกลือ 2. เหล็กดิบ 3. หินขาว 4. เงิน 5. เกลือ 6. ทองคำ ตำรับยาที่มีส่วนประกอบของแร่ธาตุ ตัวอย่างเช่น

อาการป่วยเลือดขึ้นหัว ผู้ป่วยจะมีการปวดศีรษะ ตาพร่า มัว บางครั้งจะมีอาการคลื่นไส้อาเจียนร่วมด้วย

ตำรับยาในคัมภีร์ไพบูลย์กล่าวว่า ฮากหมอน้อย ยานาง เหล็กดิบ นำเหล็กแดงฝนให้เข้ากันให้จึงเอาแล แล้วบริกรรมคาถา

5.4 ความเชื่อด้านไสยศาสตร์และการใช้คาถาประกอบการรักษา

ในคัมภีร์ใบลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ นอกจากพบอาการโรคและตำรับยาสมุนไพรที่รักษาด้วยแล้ว ยังพบการใช้พิธีกรรมความเชื่อในการรักษาโรคด้วย เช่น การตั้งคายบูชาครู (ภาพที่ 4) และยังพบการใช้คาถาประกอบในกระบวนการรักษาโรคบางกลุ่มอาการด้วย ตัวอย่างเช่น ใช้การบริกรรมคาถาร่วมกับการใช้ยาในการรักษาอาการลมเสียบคัตอก (ภาพที่ 5) ตัวอย่างเช่น

ภาพที่ 4. ลานที่ 10 หน้าที่ 2

คำอ่านปัจจุบัน

- บ.1 แชกนที ออกทำทาน เอาเคี้ยวแซด ฮากหมากมยา ฮากหญ้าคา ดูกแฉ้ง ดูกกา ฝนกนตี ออกเกี้ยวดำ
- บ.2 เผาตองเกือ เอาเถ่าทางคี่ไฟมากอย จึงเอาตองเกืออันเผาซุมมาดอมกนจึงทาถึงที่เจ็บดี ผีว่าเสียด
- บ.3 ซื่อคอเอาพริก 3 หมากนาว 3 ฝานเทียมมีมหมากเขือขึ้นหมากพริกตำดอมกนกนตีแลยาออกแดงเอาฮาก
- บ.4 พร้าว ฮากตานหมากแชกนตีสิ่ง 1 เอาข้าวจ้าวเหมือนดคนต่อนมาบดดอมกน จึงเอาแพรตองให้กนอันนี้ยอดยา
แลถือคำ
- บ.5 เงินฮ้อยคำบาท

ภาพที่ 5. ลานที่ 8 หน้าที่ 1

คำอ่านปัจจุบัน

- บ.1 เข้ากันให้น้ำเหล็กแดงจึงเอาแล โอมคูลุกจกปลุกพญามนต์ให้ลูกก็ลูกจกปลุกพญามนต์ให้ตื่น
- บ.2 กี่ตื่น หมอน้อยยานาง เหล็กขาง แก่นกล้า ให้สุไป ท่อพายเลือดเข้าพ้อมคนให้แตกจะ
- บ.3 ให้แตกกระจาย นะโมพุททายะ ทาใจตื่นใจมีอดบหัวดีแล ยาลมเสียบคัตอกเอาเปือก
- บ.4 ชักเปือกอังกาทอกันตัมดีแลยาผีให้เอาเปือกมอผู้เป็นหมากจึงถากเอามาฝนสมเขาหมื่นขึ้นฝนใส่กนมันเอา

6. การอภิปรายผล

จากการปริวรรตและวิเคราะห์ตำรับยาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์โปลาน ผู้ที่ 1 กรณีศึกษาคัมภีร์โปลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ สามารถอภิปรายผลการศึกษาตามประเด็นต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

6.1 การกล่าวถึงชื่อโรค

การเรียกชื่อโรค มีการเรียกชื่อตามอาการที่แสดงออก เรียกตามโรคที่เกิดตามอวัยวะต่างๆ ได้แก่ 1. คะยื่อ (หืดหอบ) 2. ลงท้อง (ถ่ายอุจจาระบ่อย มีมูกเลือด) 3. ท้องหมักหมัน (ท้องผูก) 4. ป่วยท้อง (ไม่สบายท้อง) 5. ชะดวงกัน (ริดสีดวง) 6. ขี้ป่ออก (ท้องผูก) 7. เสียบ ยิง (อาหารไม่ย่อย) เจ็บเสียบ(แน่นท้อง) 8. กีบ (ไม่พูดหรือบางทีพูดไม่ออก ไม่พูดไม่จา) 9. แกตแฮตหรือแกตแดต (ไข้อยอกตุ่มชนิดหนึ่ง ผิวหนังหนาเหมือนหนังแรด) การเรียกสอดคล้องกับผลการศึกษาของทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2549) ที่ได้ปริวรรตตำราสมุนไพรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์โปลานของหมอพื้นบ้านอีสานและกล่าวถึงอาการของโรคและอาการต่างๆ

การเรียกชื่อตามลักษณะที่แสดงออกทางผิวหนัง ได้แก่ 1. ออกทำทาน (ออกลายเหมือนงูสามเหลี่ยมปล้องดำสลับปล้องเหลือง) 2. ออกดำ (หัดสีดำ) 3. ออกแดง (หัดสีแดง) 4. ออกเห่าหลวง (ออกลายเหมือนงูเห่า) 5. ออกเดา ออกเหือด (ตุ่มเล็กๆ เกิดขึ้นมาจากกระดูกสันหลัง กล้ามเนื้อ พังผืด หรือหัวใจ) 6. เหือดจม (เหือดไม่ออกจมอยู่ข้างใน ออกตุ่มสีปานเมื่อถูกของแสงแล้วหลบใน) สอดคล้องกับผลการศึกษาของทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2549) ที่ได้อธิบายการเรียกชื่อโรคในคัมภีร์โปลาน ดังนี้ ออกแฉน (อาการชัก) ลักษณะการเรียกชื่อโรคที่แสดงออกทางผิวหนังโดยยังสอดคล้องกับมูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ (2550) ที่ได้กล่าวถึงการเรียกชื่อโรคตามคัมภีร์ตักศิลาว่าถึงโรคไข้ที่ผิวหนังร่วมด้วย เช่น 1. ออกเหือด (ไข้อยอกเหือด) 2. ออกแดง (ไข้อยแดง) 3. ออกดำ (ไข้อยดำ)

โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ ความเชื่อที่มีผลต่อการรักษา ได้แก่ ผีกิบ (กิบไม่พูดหรือบางทีพูดไม่ออก ไม่พูดไม่จา) เชื่อว่ามีผีมากระทำ ผู้ป่วยกระทำผิดจารีตประเพณีของชุมชน

โรคอื่นๆ ที่พบ ได้แก่ อาการตื่นอ่อนมือฮั่น (บໍใช้หลาบพอนุ่นหุ่ม) สอดคล้องกับผลการศึกษาของทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2549) ที่ได้กล่าวถึงการเรียกชื่อโรคต่างๆ ที่ระบุตามลักษณะอาการที่แสดงออก

6.2 การเรียกชื่อสมุนไพรตามหลักเภสัชกรรมไทย

หมวดพืชวัตถุ สมุนไพรในท้องถิ่น เช่น 1. ซาซุ (ชิงชี) 2. นำแน (เถารางจืด) 3. พังคี่ (เจตพังคี่) 4. หมากสะมอ (ลูกสมอ) 5. ผีเสื้อ (คนที่สอ) 6. ยาหั่ว (ข้าวเย็นโคก หรือข้าวเย็นลง ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ ยาหั่วข้อ 10 กว่าชนิด) 7. หมากบ้า 8. มะเขือบ้า (ลำโพง) 9. หยิกบ่กอง (ปลาไหลเผือก) 10. ปิดปีแดง (เจตมูลเพลิงแดง) 11. ซาคาม, ความเหี้ยคือ ต้นคามที่ปลูกกร้างมาหลายปี 12. ผักหวานบ้าน ก้านตง (ผักคั่นจ่อง) 13. ยานาง (เถาหญ้านาง) 14. ปูอา (ใบเสนียด) 15. เครือเขาวอ (บอระเพ็ด) สอดคล้องกับผลการศึกษาของทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2549) คณะผู้วิจัยนำเสนอเฉพาะส่วนที่เจ้าของโปลานอนุญาตให้นำมาเผยแพร่เท่านั้น

หมวดสัตว์วัตถุ อยะวะของสัตว์ ได้แก่ 1. ลูกแฉ้ง (กระดูกแร้ง) 2. ลูกกา (กระดูกกา) 3. ลูกควายต่อน (กระดูกควายเผือก) 4. ไส้เดือน 5. งาช้าง 6. เต่าปวก 7. องปลาผ่า (กระดูกตะพาบน้ำ) 8. นอแรด 9. ปิง 10. ปูนา

11. กบ 12. เขาเยื้อง (เขาเลียงผา) สอดคล้องกับผลการศึกษาของทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2549) ที่ได้กล่าวถึงการเรียกชื่อสัตว์และอวัยวะของสัตว์ของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หมวดธาตุวัตถุ เช่น 1. เกลือ 2. เหล็กดิบ 3. หินขาว 4. เงิน 5. เกลือ 6. ทองคำ ที่มีการกล่าวถึงในตำราเภสัชกรรมไทย (ลัดดาวัลย์ คุรุปัญญามาศย์, 2559) ได้มีการจำแนกลักษณะของแร่ธาตุต่างๆ ที่ใช้เป็นยา

งานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ปริวรรตโบราณ จำนวน 11 ลาน 22 หน้า พบพืชสมุนไพร 221 ชนิด การตั้งตำรับยาในการรักษาผู้ป่วยเฉพาะตำรับยาของหมอพื้นบ้านในภาคอีสาน แต่ละตำรับจะมีจำนวนสมุนไพรที่ใช้จำนวนมาก เพื่อเป็นการเสริมการออกฤทธิ์ซึ่งกันและกัน ตามหลักการตั้งตำรายาแผนโบราณ และสืบเนื่องจากหมอพื้นบ้านอยู่ในพื้นที่อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีสมุนไพรท้องถิ่นค่อนข้างมาก ทำให้สามารถหาสมุนไพรมาตั้งตำรับยาในการรักษาผู้ป่วยได้ง่ายกว่าพื้นที่อื่น

6.3 การปรุงยา

รูปแบบและวิธีการปรุงยามีทั้งเหมือนและแตกต่างจากตำราเภสัชกรรมไทย พบว่าวิธีการที่เหมือนกันเป็นรูปแบบที่สามารถทำรับประทานได้สะดวก เช่น 1. การต้ม 2. การดอง 3. การฝน 4. การแช่ 5. การตำ 6. การปั้น เป็นยาลูกกลอน 7. การเผา เป็นต้น สอดคล้องกับวิธีการปรุงยาตามหลักเภสัชกรรมแผนไทย (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิมฯ, 2550) ซึ่งกล่าวถึงวิธีการปรุงตามแผนโบราณไว้ทั้งหมด 28 วิธี ส่วนที่แตกต่างกันเป็นลักษณะการปรุงยาเฉพาะโรคของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ยองแซ่น้ำตบหัว (การขยี้สมุนไพรในน้ำแล้วนำน้ำยาที่ได้มาพรมบนศีรษะ) ยาโฝะหัว (เอายาวางไว้บนศีรษะ)

นอกจากนี้ยังมีการพูดถึงน้ำกระสายที่ใช้ในการปรุงยาเฉพาะโรค เช่น น้ำงา หมายถึงน้ำฝนจากงาช้าง น้ำพังคา หมายถึง น้ำที่ตกมาจากชายคาเวลาฝนตก แล้วซึมลงไปในดิน ให้ชุดหลุมห่างจากจุดที่น้ำฝนตกลงมานั้นประมาณ 1 เมตร เมื่อซึมออกมาให้ตักเอาน้ำนั้น น้ำพังคานี้ยังหมายถึง น้ำที่ซึมไปจากจตุรมุมของน้ำเสียที่เกิดจากการล้างถ้วยชามของแต่ละครัวเรือนในภาคอีสาน เมื่อต้องการน้ำพังคา ให้ชุดหลุมห่างจากจุดนั้นพอสมควร เมื่อมีน้ำซึมออกมาให้ตักเอาน้ำนั้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2549) ที่กล่าวถึงการใช้ น้ำกระสายในรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณอีสาน

6.4 การตั้งค้ายาและการรักษาโรค

หมอพื้นบ้านจะไม่เรียกเก็บค่ารักษาจากผู้มารับการรักษา หรือไม่เรียกแพงเกินไป เช่น ค่ายเงิน 1 บาท นอกจากเป็นเงินทองแล้ว ยังมีสิ่งอื่น เช่น ผ้าแพร ข้าวของเครื่องใช้ หรือแล้วแต่ผู้มารับการรักษาจะให้ แต่มูลค่าสิ่งของก็จะไม่สูง เพราะมีความเชื่อว่าโดยปกติคนป่วยมีความทุกข์กาย ทุกข์ใจ จากการเจ็บป่วยอยู่แล้ว การเรียกเก็บค่ารักษาที่สูงเกินไปจะเป็นการซ้ำเติมความทุกข์และความลำบากให้แก่ผู้ป่วยและญาติมากยิ่งขึ้น ในคัมภีร์โบราณของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ มีการระบุเงินค่ารักษาเอาไว้เพียงเล็กน้อย ส่วนคนไข้รายได้มีความประสงค์จะจ่ายค่ารักษาให้มากกว่านี้ ให้รับได้ตามกำลังศรัทธาของเขา สอดคล้องกับผลการศึกษาของกฤษฎา ศรีธรรมมา, ศรีนทร์ ทองธรรมชาติ, และพิษณุ เข้มพิลา (2552) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยา

ใบลาน นอกจากนี้ในคัมภีร์ใบลาน ของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ ยังพบว่ามีการใช้คำถาร่วมกับกระบวนการในการรักษาโรคด้วย ตัวอย่างเช่น ภาพที่ 5 ลานที่ 8 หน้าที่ 1

จากการปริวรรตและวิเคราะห์ตำรายาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน ผู้ที่ 1 กรณีศึกษาคัมภีร์ใบลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ นอกจาก 4 ประเด็นที่คณะผู้วิจัยได้อภิปรายไปแล้ว พบว่าในคัมภีร์ใบลานยังกล่าวถึงวิธีการรักษาด้วยวิธีธรรมชาติบำบัด เช่น การอบสมุนไพรในผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต การเดินด้วยเท้าเปล่า การบริหารร่างกาย เช่น การใช้อุปกรณ์ช่วยในการยืดกล้ามเนื้อ การให้ผู้ป่วยนั่งสมาธิก่อนทำการรักษา เป็นต้น

7. บทสรุป

คัมภีร์ใบลานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการดูแลผู้ป่วยเป็นการดูแลแบบองค์รวม ทั้งทางกายและจิตใจ เป็นการดูแลคนไข้ที่ป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจ ด้วยยาสมุนไพร คาถา และพิธีกรรม เพื่อเป็นการฟื้นฟูสุขภาพผู้ป่วยทั้งในด้านสภาวะจิตและสุขภาพกายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยนี้ยังสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปต่อยอดในการนำตำรายาเฉพาะตำรายาที่ได้รับอนุญาตไปใช้ในการรักษาผู้ป่วยแต่ละกลุ่มอาการ วิธีการรักษาที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานอีสานของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ ยังเป็นทางเลือกหนึ่งที่ประชาชนสามารถนำมาใช้ในการรักษาสุขภาพได้ และสามารถนำตำรายาบางตำรับมาจัดทำเป็นเอกสารประกอบการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพสำหรับนิสิตหลักสูตรการแพทย์แผนไทยประยุกต์บัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามต่อไป

รายการอ้างอิง

- กฤษฎา ศรีธรรมมา, ศรินทร์ ทองธรรมชาติ, และพิษณุ เข้มพิลา. (2552). การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยาใบลาน. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 3(2), 13-20.
- คำนาง กาสนิท, ปิยะพร ทรจักร, และภัทราวดี วรวงศ์. (2553). การสำรวจ ปริวรรตและวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านอีสานจากเอกสารใบลานในเขตพื้นที่ตำบลโคกล่าม อำเภอดุสิตบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- ทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์. (2549). *คัมภีร์ยาไขหมากไม้ภาคอีสาน*. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. (2556). *วิเคราะห์สารนิเทศจากใบจุ่ม*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม และโรงเรียนอายุรเวทราชรัง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์. (2550). *ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับอนุรักษ์) เล่มที่ 1*. กรุงเทพฯ: สุภาวิชัยการพิมพ์.
- รัตนา จันทรเทวาร์ และคณะ. (2547). *การปริวรรตใบลานอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการศึกษาแห่งชาติ.
- ลัดดาวัลย์ คุปป์ญามาศย์. (2559). *ตำราเภสัชกรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: อูษาการพิมพ์.